

Ne prosimo, ampak zahtevamo!

V zgodovini ilegalnega boja Ljubljane zavzemajo množične demonstracije v letu 1943 zelo vidno mesto, saj so se na njih neoborožene ljubljanske množice ogorčeno spopadle z okupatorjevo soldatesko in policijo. Goloroki demonstranti so tvegali ne le prostost, ampak tudi življenje, da bi lajšali usodo tistih, ki jih je okupator stlačil v zapore, odvlekel v taborišča ali konfinirano. Demonstracije leta 1943 v zamreženi Ljubljani so bile edinstvene v okupirani Evropi. Bile so svetel kamen v mozaiku akcij, za katere je bila Ljubljana nagrajena z nazivom »mesto herojev«.

V letih 1941 in 1942 je okupator aretiral tisoče Ljubljancev, o božiču 1942 pa je dovolil tudi belogardistom, da so aretirali okrog 1500 ljudi. Ljubljanski zaporji — mednje sta šteli tudi belgijska in šentpetrska vojašnica — so bili že zdaleč prenatrpani. Zato je začel okupator marca 1943 z množičnimi transporti v Italijo in na Rab. V letu 1943 je bilo več kot 20.000 Ljubljancev zaprtih v 96 zaporih — vse tja do otoka Elbe — interniranih v 21 taboriščih po vsej Italiji in na Rabu, konfiniranih pa v 118 najbolj revnih italijanskih krajih, med drugim na ognjeniških Liparskih otokih.

Iz ljubezni do teh ljudi so se rodile demonstracije, ki jih je organiziralo ljubljansko partijsko vodstvo, ker prošnje svojcev niso nič zalegle. Z demonstracijami so ljudje sprva zahtevali bolj človeške odnose do zapornikov in internirancev, nato izpust vsaj bolnih, starih, nosečnic in mater z dojenčki, nazadnje pa brezpogojni izpust vseh naših ljudi. Kakor so rasle zahteve, tako je raslo tudi število demonstrantov — od prvih nekaj stotin demonstrantk so prerasle v mogočno demonstracijo 10.000 Ljubljancev 1. avgusta 1943.

Ni bilo lahko začeti z javnimi demonstracijami. Leto 1942 je potekalo v znamenju streljanja talcev, streljanja celo za droben ilegalni listek, v zna-

menju številnih smrtnih obsodb, ubijanja pri mučenju, v znamenju velike okupatorjeve poletne ofenzive in nastanka bele garde, v znamenju nenehnih racij in blokad. Vse to nasilje se je odražalo v zavesti ljudi. Bali so se, da bo okupator streljal v množico, tako kot je streljal posameznike in manjše skupine. Lažje je bilo iz zase- napasti okupatorjevo patrolo ali iti ponoči oborožen na diverzantsko akcijo kot pa golorok pred okupatorjeve puške. Zato je bilo pred začetkom demonstracij potrebno mnogo politične vzgoje. Treba je bilo začeti s komemoracijami na grobovih talcev, potem pa postopoma prehajati iz manjših demonstracij na vedno večje.

Samo v letu 1943 je bilo v Ljubljani 16 velikih demonstracij in še mnogo manjših. Pri tem moramo misliti na to, da so se demonstracije v hermetično ograjeni Ljubljani udeleževale največ ženske, saj je bila večina moških že v partizanih ali v taboriščih.

Najbolj znane demonstracije za izpust bolnih in starih internirancev, otrok in mater z dojenčki, so bile demonstracije, znane pod geslom »Na svidenje prihodnjo sredo!«, ko so ženske demonstrirale štiri srede zapored: 21. in 28. aprila, 5. in 12. maja 1943.

PRED VLADNO PALAČO

Do takrat najbolj ogorčena in najbolj dramatična pa je bila demonstracija 21. junija pod geslom: »Ne prosimo, ampak zahtevamo!«

10. junija 1943 so se na Sici- liji izkrcali anglo-ameriške čete. Zavezniški bombniki so si- pali smrt in uničenje in pri- pravljali pot invaziji. Tisoči so z juga panično bežali proti se- veru.

Interniranci za žičnimi ogra- jami niso mogli bežati. Njihova hrana je bila čedalje bolj pi- čla, saj so morali Italijani oskr- bovati trupe svojih beguncev. V taboriščih so gospodarili skorbut, tifus, tuberkuloza in griža.

Zato se je borbena Ljubljana pripravljala na to, da za vsako ceno reši vsaj najbolj ogrože- ne, preden bombniki ne poru- šijo mostov in železniških prog in je vrnitev nemogoča. »Naša žena« je sredi junija v članku »Gre za usodo 23.000 slovenskih otrok, žena in mož!« opisala življenje naših trpinov. Pove- dala je tudi, da se je vrnilo nekaj naših ljudi, toda to so živi okostnjaki, izmučeni, bolni in otopeli ljudje.

Zaradi veličastne demonstra- cije 12. maja in zaradi čedalje bolj nevzdržnih razmer v tabo- riščih je ljubljansko vodstvo upravičeno pričakovalo, da bo tudi naslednja demonstracija uspela. Kljub temu pa jo je pripravljalo še bolj temeljito kot prejšnje.

Dne 15. junija je Ljubljano zapustil visoki komisar Grazi- oli, ki je ob demonstraciji 12. maja obljubil, da se bodo inte- niranci postopoma vračali. Nje- govo mesto je zasedel upokoje- ni general Lombrassa, ki je dotlej v Mussolinijevi vladi vodil podtajništvo za notranje preseljevanje. Nujno je bilo, da Lombrassa že ob prvem kora- ku spozna, da je svobodoljub- na Ljubljana odločno proti preseljevanju, in da ogorčeno zahteva vrnitev tistih, ki so jih že »preselili«. Zato je ljubljansko vodstvo sklenilo, da bo de- monstracija 21. junija, na dan ko Lombrassa prevzame dolž- nosti.

Naglo kot blisk se je ta sklep prenesel do rajonov, kvartov, terenov in uličnih odborov OF, do slehernega človeka. Na pred- večer demonstracije so aktivi- sti vse zidove popisali z gesli, ki zahtevajo izpust interniran- cev in raztresli po ulicah in vežah tisoče letakov.

Dne 21. junija je nekaj pred 9. uro začelo vreti po mestu. Z vseh ljubljanskih terenov, to- varn, podjetij in uradov so pri- hajale ženske. 2.500 do 3.000 žensk je zavzelo pločnik nas- proti vladne palače na dana- šnji Prešernovi cesti. Med nji- mi so bile delovne žene, borke

ženskih borbениh skupin, sivo- lase starke, mladinke in skojev- ke pa tudi matere z dojenč- kom na rokah ali z otrokom, ki se je držal matere za krilo.

Demonstrantke so se gledale iz oči v oči s kordoni policajev, vojakov in karabinjerjev, ki so staražili vhode v vladno palačo. Nekaj časa so stali stražarji nemo kot kipi nasproti demon- strantk, ki so mirno, toda od- ločno zahtevale:

»Izpolnite Graziolijeve obljube, novi komisar! Ne prosimo, ampak zahtevamo!«

Kakor pri vsaki demonstra- ciji je bila tudi tokrat določena delegacija, ki bi morala komisarju izročiti pismene zahte- ve ne le demonstrantk ampak vseh prizadetih svojcev. Toda straže niso pustile delegacije niti do vrat, kaj šele v palačo. Ko so delegatke glavnini de- monstrantk poročale, da so jih odgnali, so ženske glasno izra- žale svoje ogorčenje. Sporočilo delegatke je šlo od ust do ust, ogorčenje se je širilo in raslo. Tisočglava množica je čedalje glasneje dajala duška svoji za- htevi:

»Zahtevamo, da vrnete naše ljudi, preden bo prepozno!«

Najbolj hlabre so stopile na cestišče in videti je bilo, kot da hočejo vdreti v palačo.

Tedaj pa so se zagnali med demonstrantke tisti, ki so prej stražili vhode v palačo pa tudi iz sosednjih ulic so prihrumeli prej skriti fašisti, policisti in karabinjerji. Vsa ta pisna dru- ščina se je z vikom zagnala med množico in barbarsko iz- polnjevala Lombrassov ukaz: aretirati, pretepati s pestmi in puškinimi kopiti, gaziti s škor- nji, razgnati za vsako ceno!

Na mah se je fronta razširila čez vsa širina ulice in razleg- nila do začetka Tržaške ceste. Borbene skupine in tudi druge hlabre ženske in mladinke so obstopile nemočne starke in žene z otroki ter prestrezala pa tudi krepko vračale udarce. Tu si videl na tleh klobčič — ženske v ogorčenem boju s ka- rabinjerji ali policaji, tam so

ženske z zobmi in nohti branile sebe in tiste, ki so jih hoteli odvleči iz množice, spet drugje so skušale ženske vojakom iz- trgati iz rok puške, s katerimi so preteпали. Vmes pa je bilo slišati otroški jok in vedno se ponavljajoči in čedalje bolj ogorčeni krik:

»Zahtevamo, da izpustite na- še ljudi! Zahtevamo...!«

Na marsikaterih ustih je za- mrl krik, ker je puškino kopi- to podrl žensko na tla, pod škornje pobesnelih fašistov. To da soborke so priskočile, od- rivale napadalca in ji pomaga- le na noge. Za marsikatero star- ko in mater so izbojevali varen prehod do bližnje veže in jo potem zastražile. Vztrajale so vse dotlej, ko so fašisti name- rili puške in grozili, da bodo streljali. Tedaj je za hip kazalo, da se bo ženska fronta poru- šila.

PRED ŠKOFIJO

Toda v naslednjem hipu je padlo geslo: »Pred škofijo, žen- ske! Če nas ne poslušate Lom- brassa, nas bo poslušal škof!«

Kakor hudournik so predrele demonstrantke »fronto« in se usipale po Veselovi ulici, čez Kongresni trg, po Wolfovi uli- ci in čez Tromostovje pred ško- fov dvorec. Toda iz vladne pa- lače so obvestili škofa, da mu »grozi nevarnost« in mu ponu- dili zaščito. Delegacija, ki bi morala škofu razložiti zahteve, je našla vsa vrata zaklenjena in tudi na vztrajno trkanje se niso odprla. Ženske so videle, kaj lahko pričakujejo od ško- fa in čedalje glasneje so dajale duška svojemu nezadovoljstvu.

Večina žensk takrat še ni ve- dela, da je škof Rožman v do- govoru z italijanskim poveljni- kom generalom Gambaro or- ganiziral posebno komisijo, ki naj ureja vračanje interniran- cev — toda samo tistih omah- ljivcev, ki so pristali na vstop v belo gardo. Marsikatera je še verovala, da bo škof pomagal kot poglavar katoliške cerkve in kot Slovenec. Zaprta vrata in zaničljivi obrazi škofijskih dostojanstvenikov, ki so jih gledali z oken, so jih globoko razočarali. Toda to je bil še začetek! Z obeh strani ulice so priropotali težki avtomobili z vodnimi cisternami in ženske so se znašle sredi navzkrižne- ga ognja brizgaln, ki so bruhale nanje močne curke vrle vo- de. Močni pritisk vode je mar- sikatero podrl na tla, mnogim pa raztrgal obleko. Škofovo po- četje je globoko ranilo člove- ško dostojanstvo demon- strantk. Iz množice so se utr- gal kriki neizmerne užaljeno- sti, besa in sovraštva. Ko so se umikale, jih je mokri »ško- fov blagoslov« zasledoval do živilskega trga in do Tromo- stovja.

Tri dni po demonstraciji je izšla posebna izdaja »Naše že- ne«, ki je opisala dogodke pred komisariatom in pred škofijo. Objavila je tudi zahteve de- monstrantk.

»Niste nas hoteli sprejeti, ko smo mirno prišle povedat, kaj slovenske žene in matere pričakujemo od vas, zato kličemo v svet, da vztrajamo pri svojih zahtevah:«

Zahtevamo, da takoj izpusti- te vse internirance, brez vsa- kega odlašanja pa otroke, no- seče in doječe matere, bolnike in starce!

Zahtevamo, da takoj preki- nete z nečloveškim mučenjem po italijanskih in belogardistič- nih zaporih!

Zahtevamo, da takoj izpusti- te vse tiste žene, ki ste jih pobrali iz množice, ko so hoteli tolmačiti svojo stisko in upra- vičene zahteve!«

Deset let pozneje, v letu 1953 sta bila odkrita spominska ka- mna pred današnjim izvršnim svetom in pred škofijo — spo- min na demonstracijo 21. juni- ja 1943.

V. J.

MARICA ČEPE

POGOSTO SE SREČAMO

Dekle v modri uniformi

Mlada miličnica na postaji Center Nada Rokavec je doča- kala največjo čast v modri uni- formi:

»Vozila sem na letošnji prvo- majski paradi v Beogradu. So- delovale smo miličnice iz Slo- venije in iz Bosne in Hercego- vine. To je bila res čast. Ni mogoče z besedami povedati vsega, kar sem takrat doživ- ljala. Bilo je enkratno, nepo- novljivo. Peljale smo kot prvi motorizirani v paradi. Po štiri miličnice v enem avtomobilu smo bile. V avtomobilu se je bilo treba držati mirno, toda želja videti maršala Tita na slavnostni tribuni je premagala ukaz. Nisem si mogla kaj, da ne bi vsaj za hip s kotičkom očesa pogledala na tribuno...«

»Kako ste se odločili za mo- dro uniformo?«

»Ne znam odgovoriti, zakaj. Uniforma me je veselila. Vča- si sem se ustavila in opazovala prometnike. Ampak miličnikov sem se obenem bala, zardela sem, če me je kateri pogledal: uniforma ima svojo moč. Morda je na mojo odločitev vplivalo to, da imam tri bratrance mi- ličnike in so me prapricovali, naj bom še jaz. Skratka, odlo- čila sem se. Ni mi žal. Vsak dan doživim kaj novega, delo ni eno- lično.«

»Kotiko miličnic je že v Slo- veniji?«

»Približno sto.«

»Vi ste bili med prvimi?«

»Da.«

Kako so vas sprejeli milič- niki?«

»Prav presenečena sem, da mi tako z veseljem razložijo, če kaj vprašam.«

— Odnos do milice se je res spremenil. Zadnjič sem pla- čal globo za napačno parkiranje lužni miličnici, pa se nisem nič razburjal.

»Vam je bilo v začetku na ulici kaj nerodno?«

»V začetku nisem vedela, ka- ko bi se držala, kam naj gle- dam... Pa sem se hitro nava- dila. No, opazke še zdaj pri- hajajo. Očitno se nas ljudje še niso povsem privadili. Nekat- erim še zdaj ne gre v glavo, da ima miličnica uniforma lahko tudi krilo in ne le hlače.«

»Ste zaradi tega doživeli kaj nepričakanega?«

»Ko sem v začetku nekoga hotela legitimirati, bil je iz dru- ge republike, mi najprej ni ho- tel verjeti, da sem miličnica. Morala sem mu to razložiti in šele potem mi je pokazal oseb- no izkaznico. Sicer pa opažam, da nam miličnicam soferji kar raje priznajo svoje prekrške kot našim kolegom.«

»Kako pa je v križišču?«

»Zdaj imam že manj treme, nekaj pa je še vedno. Prvič sem zdržala v križišču deset minut. Na postaji Center smo tri miličnice in med nami je ena, ki zelo rada telovadi. Sicer pa največ delamo na živilskem trgu: zatikamo opozorilne list- ke napačno parkiranim avto- mobilom.«

»Kako ste se navadili na mesto?«

»Težko. Dvajset let sem nam- reč živela na deželi: sem iz Zgornje Velke pri Sladkem vrhu.«

»So doma odobraval vašo odločitev?«

»Ne, sploh ne. Branili so mi. Sorodniki pa so me spodbuja- li.«

»Ste bili kdaj tudi v inter- vencijski skupini?«

»Bila sem v začetku. Kaj smo delali? Intervencijska po- sreduje v tistih primerih, ki jih popisuje Mala nočna kro- nika. Včasih ti je kar nerodno, ko te klateži pozdravljajo kot starega znanca...«